

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2021.22.04>

АТРИБУТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Кіблик Дар'я Володимирівна,
аспірант
(Центральноукраїнський державний
педагогічний університет
імені Володимира Винниченка,
Кропивницький, Україна)
<https://orcid.org/0000-0002-2518-7647>

Мета статті полягає в сутнісно-змістовному аналізі державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю та на основі проведеного дослідження визначити її атрибути. У статті проведено сутнісно-змістовний аналіз державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю. На основі проведеного дослідження визначено її атрибути. З'ясовано, що державна політика має характерні атрибути, які варто трактувати як її невід'ємні властивості та суттєві ознаки, що включає перелічене нижче: а) державна політика є системною діяльністю, вона має бути впорядкованою та цілеорієнтованою; в окремих випадках вона може виражатися в бездіяльності, що також матиме зумовленість певними цілями; б) державна політика є прерогативою обмеженої кількості органів державної влади; в) державна політика детермінується стратегічними цілями та/або нагальними суспільними проблемами; г) державна політика має мету та спрямування. Виокремлені атрибути є універсальними, оскільки вони стосуються базового змісту державної політики та можуть використовуватись при характеристиці її будь-якого виду (підвиду), напряду, зокрема й державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю. Вказано, що державна політика щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю акумулює в собі як універсальні атрибути державної політики, так і спеціальні атрибути соціальної та гуманітарної політики й водночас має окремі, власні атрибути, які доцільно вважати автентичними. Такі атрибути вказують, що державна політика щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: а) є векторною та системною субполітикою держави; б) є прерогативою спеціальних суб'єктів публічної влади; в) спрямована на конкретних осіб; г) втілюється в профільних програмних документах і соціальній практиці; г) має бути когерентною, тобто повністю узгоджуватися у часі й, особливо, просторі. Інакше кажучи, така субполітика держави повинна однаково і синхронно реалізовуватись на всіх рівнях держави, що, своєю чергою, потребує налагодження спеціального механізму контролю та взаємодії між профільними суб'єктами всіх ланок.

Ключові слова: особи з інвалідністю, державна політика щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю, соціальна політика, гуманітарна політика, атрибути, адміністративно-правові засади.

ATTRIBUTES OF STATE POLICY REGARDING ENSURING THE RIGHTS AND FREEDOMS OF PERSONS WITH DISABILITIES

Kiblyk Daria Volodymyrivna,
Postgraduate Student
(Volodymyr Vynnychenko Central
Ukrainian State Pedagogical University,
Kropyvnytskyi, Ukraine)

The purpose of the article is to provide a substantive analysis of state policy to ensure the rights and freedoms of persons with disabilities and on the basis of the study to determine its attributes. The article provides a substantive analysis of state policy to ensure the rights and freedoms of persons with disabilities. On the basis of the conducted research its attributes are defined. It was found that public policy has characteristic attributes, which should be understood as its integral properties and essential features, which includes the following: a) public policy is a systemic activity, it must be orderly and purposeful; in some cases, it may be expressed in inaction, which will also be conditioned by certain goals; b) public policy is the prerogative of a limited number of public authorities; c) public policy is determined by strategic goals and/or urgent social problems; d) public policy has a purpose and direction. The selected attributes are universal, as they relate to the basic content of public policy and can be used to describe its any kind (subspecies), directly, including public policy to ensure the rights and freedoms of persons with disabilities. It is stated that the state policy on ensuring the rights and freedoms of persons with disabilities accumulates both universal attributes of state policy and special attributes of social and humanitarian policy and, at the same time, has separate, own attributes that should be considered authentic. Such attributes indicate that the state policy on ensuring the rights and freedoms of persons with disabilities: a) is a vector and systemic sub-policy of the state; b) is the prerogative of special subjects of public authority; c) aimed at specific persons; d) embodied in the relevant policy documents and social practice; e) must be coherent, ie fully consistent in time and, especially, space. In other words, such a sub-policy of the state should be implemented equally and synchronously at all levels of the state, which, in turn, requires the establishment of a special mechanism of control and interaction between the relevant subjects of all levels.

Key words: persons with disabilities, state policy on ensuring the rights and freedoms of persons with disabilities, social policy, humanitarian policy, attributes, administrative and legal principles.

Постановка проблеми. За сучасних умов інвалідність та її проблематика є загальноновизнаними. Це глобальне соціальне явище, якого неможливо уникнути, воно актуальне для всіх країн світу, а питання повноцінної інклюзії та забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю нині займають чільне місце серед основних векторів внутрішньої політики всіх демократичних держав, зокрема й України. Окреслена проблематика масштабна, динамічна, чутлива як до світових, так і внутрішньодержавних кризових явищ, має місце за будь-яких обставин і торкається більшості земного населення.

У такому контексті закономірно, що для цивілізованих країн пріоритетного значення набуває цілеспрямована діяльність їх публічних інституцій щодо гарантування та забезпечення основоположних прав і свобод людини та громадянина, насамперед відносно осіб, які є маргіналізованими, найменш захищеними та, відповідно, потребують цього першочергово. Така діяльність знаходить вияв у спеціальній державній політиці, що визначається, формується та здійснюється органами державної влади й безпосередньо спирається на застосування ними владних повноважень. Тобто, така

політика не існує абстраговано від публічного адміністрування, а обов'язково підлягає адміністративно-правовому забезпеченню і регулюванню.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Державна політика є складним і багатоманітним явищем, що впливає на всі сфери суспільного життя та, відповідно, викликає інтерес у представників різноманітних наук, зокрема й юриспруденції. Так, державна політика, її сутнісні аспекти й окремі напрями були та залишаються предметом наукових пошуків таких вчених-адміністративістів, як: В. Авер'янов, О. Безпалова, Ю. Битяк, В. Галуцько, В. Гриценко, І. Гриценко, В. Гаращук, О. Джафарова, Т. Дракохруст, О. Дрозд, Г. Зубко, В. Комзюк, А. Корнійченко, Д. Кошиков, А. Манжула, Р. Мельник, Н. Лесько, В. Настюк, Р. Опацький, О. Стукаленко, В. Тригубенко та інших дослідників. Своєю чергою, окремі вектори профільної політики держави щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю в рамках адміністративно-правової науки досліджувались у роботах В. Кондратенка, С. Коханчука, А. Куцої, Л. Миськів, А. Мхитаряна, О. Паровишник, С. Пасічніченко, Д. Переверзева, В. Роман, Є. Соболя, А. Терещенка та інших науковців. Проте попередні дослідження здебільшого мають дотичний або фрагментарний характер відносно нашої теми. Тому, враховуючи це, а також факти стрімких глобалізаційних процесів та існуючих викликів, можемо констатувати, що відповідна державна політика потребує систематичних змін та концептуальних оновлень, насамперед за допомогою комплексного науково обґрунтованого адміністративно-правового регулювання.

Формулювання цілей статті. Мета статті – провести сутнісно-змістовний аналіз державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю та на основі проведеного дослідження визначити її атрибути.

Виклад основного матеріалу. З'ясування змісту такої політики доцільно розпочати з дефінітивного визначення її ключових понять. Так, базовою категорією виступає «політика», яка традиційно тлумачиться як загальний напрямок, характер діяльності держави, певного класу або політичної партії у тій чи іншій галузі в певний період [1, с. 1035]. У довідковій юридичній літературі її визначають як систему цілей та засобів їх досягнення певної держави у сфері внутрішнього і зовнішнього життя [2, с. 320]. Водночас, у широкому значенні політика інтерпретується як середовище взаємодії між різними соціальними групами, партіями, націями, народами, державами, владою і населенням, а також громадянами та їх об'єднаннями. Політика – це найважливіший і найскладніший пласт суспільного життя; вона є збалансованою системою цілей, інтересів і пріоритетів. [3, с. 7]. Тобто, акцентується на всеосяжності політики, її організаційно-регулюючому характері та цілеспрямованості.

Етимологічно ж політика – це державна діяльність (від грец. *політїка*) [4, с. 616]. Тому не випадково, що у більшості випадків вона розглядається в органічному зв'язку з такими категоріями як «влада», «держава» й «управління». Відповідно до цього, у наукових працях поширеними є трактування політики як мистецтва управління, керування державою [5, с. 19; 6, с. 76], що достатньо лаконічно і вдало характеризує сутність цього явища.

З урахуванням викладеного, логічно вбачається узагальнена дефініція політики, сформована О. Безпаловою, яка в результаті аналізу точок зору науковців визначила її як свідому та цілеспрямовану діяльність політичних суб'єктів, спрямовану на налагодження ефективних відносин між державою та суспільством у різноманітних сферах суспільного життя, забезпечення на належному рівні основних прав і свобод людини та громадянина, формування правової свідомості та правової культури населення [7, с. 87–88]. Принагідно, що таке розуміння відображає дуальну сутність політики, яка,

з одного боку, є середовищем, сферою взаємодії різних соціальних груп, а з іншого – цілеорієнтованим напрямом дій. Проте таке трактування не зовсім правильне, адже уособлює два споріднених, але відмінних поняття.

Так, вітчизняні вчені відзначають, що в українській науковій термінології слово «політика» відповідає двом різним поняттям, для яких в інших мовах, зокрема англійській, використовуються різні поняття «policy» і «politics». Типовими прикладами визначень цих понять можна вважати такі:

1) політика (politics) – це сфера взаємовідносин різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади для реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб. Політику в цьому розумінні вивчають і аналізують переважно політологи;

2) політика (policy) – це план, курс дій або напрям дій, прийнятий і дотримуваний владою, керівником, політичною партією тощо. Саме в такому розумінні вживається слово «політика», коли йдеться про державну політику та її напрями (зовнішня, внутрішня, економічна, соціальна) [3, с. 7].

Таким чином, відносно нашого дослідження політику необхідно розглядати у другому варіанті, тобто як стратегічний курс або напрям дій, який визначається, формується та реалізується спеціально уповноваженими публічними інституціями держави. У цьому контексті політика обов'язково має управлінську складову, оскільки є особливою формою діяльності органів державної влади, перш за все виконавчої, що спрямована на організацію та впорядкування суспільних відносин у різних сферах, вирішення нагальних проблем. Таким трактуванням ми підкреслюємо політико-управлінську діяльність відповідних органів державної влади, яка в загальному і є державною політикою.

Характеризуючи державну політику, її діяльнісний аспект відзначають і багато науковців. Зокрема, за О. Валецьким, державна політика – це діяльність, націлена на вирішення проблем суспільного розвитку; дії органів державної влади з вирішення проблем, які найоптимальніше сприяють реалізації інтересів суспільства [8, с. 21]. В. Тертичка зазначає, що це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, що впливає на життя суспільства [9, с. 65-66]. Змістовно схожі авторські дефініції зустрічаються і в працях В. Андріяша, Т. Авакяна, О. Васильєва, Н. Коршунової, І. Петренка та інших науковців, а також у спеціальних навчальних посібниках й енциклопедичних словниках. Отже, державна політика обґрунтовано тлумачиться як особлива діяльність суб'єктів владних повноважень, що детермінована державними цілями щодо вирішення існуючих проблем суспільного розвитку.

За таких обставин зрозумілими є позиції низки вчених, які характеризують її як засіб, за допомогою якого держава досягає визначених стратегічних цілей і реалізує власні функції [10, с. 269]; реакцію держави на конкретні проблеми суспільства, або груп у цьому суспільстві, наприклад, громадян, неурядових організацій [11]; сукупність цілей, державно-управлінських заходів, рішень і дій, порядок реалізації державно-політичних рішень (поставлених державною владою цілей) [3, с. 8] тощо. Вказані розуміння гармонійно доповнюють попередньо наведені формулювання державної політики та підкреслюють її сутнісні особливості.

Отже, проведений загальнотеоретичний аналіз державної політики дозволяє зробити певні висновки про характерні властивості цього явища, а саме її атрибути. Атрибутами державної політики ми називаємо невід'ємні властивості та суттєві ознаки, що включає перелічене нижче:

– державна політика є системною діяльністю, вона має бути впорядкованою та цілеорієнтованою; в окремих випадках вона може виражатися в бездіяльності, що також матиме зумовленість певними цілями;

– державна політика є прерогативою обмеженої кількості органів державної влади;

– державна політика детермінується стратегічними цілями та/або нагальними суспільними проблемами;

– державна політика має мету та спрямування.

Виокремлені атрибути доцільно вважати універсальними, адже вони стосуються лише базового змісту державної політики та можуть використовуватись у характеристиці її будь-якого виду, напряму. Зокрема, ці атрибути притаманні і державній політиці щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю. Для визначення спеціальних атрибутів державної політики її необхідно розглядати в контексті конкретного напряму або сфери її формування та реалізації.

Найпоширенішою є класифікація державної політики, яку здійснюють відповідно до напряму (сфери) діяльності або змісту об'єкта управління. З огляду на це, політичний процес управлінського впливу держави на економіку є економічною політикою, на соціальну сферу – соціальною політикою, на культурну сферу – культурною політикою тощо. Ці види (підвиди) державної політики тісно пов'язані. Кількість сфер людської діяльності, які можуть бути використані як підстава класифікації, досить значна, що надає широкі можливості для всебічного осмислення сутності державної політики [12, с. 99–100]. Так, державна політика щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю відноситься до вказаної класифікації, однак вона орієнтована на конкретних суб'єктів і сферу, а тому ієрархічно перебуває на межі соціальної та гуманітарної політики держави.

Визначення місця досліджуваної політики таким чином, на нашу думку, є об'єктивним, адже забезпечення гарантованих Конституцією України прав і свобод усіх громадян на основі впровадження європейських стандартів соціального захисту є ключовою засадою внутрішньої політики держави в соціальній сфері, а забезпечення рівного доступу громадян до здобуття якісної освіти, розвиток інклюзивної освіти, забезпечення рівних можливостей у задоволенні культурно-духовних потреб, створення умов інформаційної доступності – у гуманітарній [13]. Таким чином, окреслюється місце державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю у системі державної політики загалом, що можна виразити ієрархічним ланцюгом «внутрішня державна політика» – «соціальна/гуманітарна політика держави» – «державна політика щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю».

Для формування повноцінного уявлення про державну політику щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю, а також належного дослідження її сутності, постає потреба в конкретизації природи соціальної та гуманітарної політики.

Поняття «соціальна політика» доволі поширене та широко використовується у сферах публічного управління, повсякденності, а також нормативно-правових актах й інших офіційних документах. Проте легітимні дефініції цього поняття відсутні. Так, як правило, у характеристиці тих чи інших аспектів соціальної політики акцентується на:

– добробуті й розвитку населення, заохоченні його прагнення до соціального прогресу, підвищенні та покращенні рівня життя;

– ефективному здійсненні кожним своїх прав щодо праці, житла, соціального забезпечення та захисту, отримання якісної медичної допомоги, соціальної інтеграції й участі у житті суспільства, батьківства, соціального, правового та економічного захисту сім'ї тощо;

– розв’язанні проблем стосовно підвищення рівня та якості життя, безробіття, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвитку охорони здоров’я та освіти;

– подоланні бідності та бездомності, зменшенні соціального розшарування, сприяттні молоді в реалізації творчих можливостей та ініціатив.

Тобто, соціальна політика держави базується на концепції та постулатах соціальної держави, за яких людина визначається найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод, створення умов загального добробуту та безпеки для всього населення визначається головним обов’язком. Отже, поняття соціальної політики необхідно також пов’язувати зі здійсненням соціальної функції держави, забезпеченням соціальних, культурних прав людини й громадянина. У такому розумінні соціальну політику, на думку Г. Чанишевої, слід розглядати як систему заходів, спрямованих на здійснення соціальної функції держави, забезпечення зазначених прав. У зв’язку з цим соціальна політика охоплює різні сфери суспільних відносин, пов’язані зі здійсненням соціальної функції держави. Ідеться про широкий спектр відносин у соціальній та гуманітарній сферах суспільного життя [14, с. 82]. Зі свого боку вважаємо такий підхід обґрунтованим і, відповідно, підтримуємо таку думку.

З іншого боку, соціальна політика сприймається як форма свідомого впливу на соціальну сферу життєдіяльності людей для її зміни в інтересах учасників цих відносин. Соціальна сфера життєдіяльності представлена відношенням між умовами життя людей та їх потребами. На цьому тлі постає інтерес людей, потреби яких залежать від розподільчої політики держави. Соціальна політика справляє вплив на умови життя людей. Межі цього впливу полягають в установленні таких відношень між двома елементами соціальної сфери, за яких в індивідів не відтворюється відчуття нужденності [3, с. 18]. Проте вважаємо, що таке формулювання не зовсім вдале, адже характеризує соціальну політику як своєрідну реакцію, відповідь держави на потреби громадян, що суттєво звужує її дійсний зміст. Варто нагадати, що державна політика – це завжди стратегічна цілеспрямована діяльність уповноважених суб’єктів, яка покликана не лише вирішувати вже наявні проблеми, а й попереджувати їх та досягати поставлених цілей. Своєю чергою, цілі державної політики, зокрема соціальної, зумовлюються як інтересами й потребами людей, так і власними обов’язками у конкретній сфері.

Влучно й лаконічно поняття «соціальна політика» розкриває О. Іванова, яка визначає її як діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні [15, с. 48]. Погоджуємось і з думкою Г. Чанишевої, що соціальна політика – це система заходів, спрямованих на здійснення соціальної функції держави, забезпечення соціальних, культурних прав та інтересів людини, добробуту, соціального розвитку та підвищення рівня життя населення [14, с. 82].

Більш комплексно до вироблення дефініції поняття «соціальна політика» підійшли О. Палій та В. Скуратівський, які, враховуючи багатоаспектність засад цього явища, розрізняють її вузьке та широке розуміння. Так, у вузькому розумінні соціальна політика – це цілеспрямована діяльність суб’єктів з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини. У широкому розумінні – це система цілеспрямованої діяльності суб’єктів, що сформувалася в суспільстві на певному етапі його розвитку та здійснюється на основі певних принципів і засад із метою забезпечення оптимального функціонування й розвитку соціальних відносин [16, с. 5–6].

Тобто наразі уніфіковане розуміння сутності та змісту цієї соціальної політики держави відсутнє. Проте достеменно можна сказати, що така державна політика є ключовою сферою, яка акумулює в собі цілі, завдання, обов'язки держави, інтереси суспільства щодо розбудови держави загального добробуту.

Своєю чергою, гуманітарну політику у найзагальнішому вигляді визначають як використання державної влади в гуманітарній сфері життєдіяльності певного суспільства. Із змістовного боку, як вказує В. Малімон, гуманітарна політика являє собою сукупність цілей, принципів, механізмів і конкретних заходів, спрямованих на створення умов для повноцінного гуманітарного розвитку суспільства, розкриття і збагачення його інтелектуального потенціалу, забезпечення всебічної духовнотворчої реалізації особистості та необхідної для цього соціодинаміки освіти, науки, мистецтва, літератури та інших складових духовного життя [12, с. 177]. Тобто, така політика покликана всебічно сприяти розвитку творчого потенціалу особи та суспільства загалом.

Отже, на основі наукових позицій щодо розуміння соціальної та гуманітарної політики можемо провести узагальнення та визначити їх атрибути. Однак варто вказати, що оскільки вказані політики є окремими видами (підвидами) державної політики, то їм притаманні всі універсальні атрибути державної політики, котрі ми виокремили попередньо. Тому, вважаємо за необхідне визначити їх спеціальні атрибути. Під відповідними спеціальними атрибутами ми розуміємо невід'ємні властивості та суттєві ознаки політики, що належать їй як окремому орієнтованому виду (підвиду) державної політики. Так, вони:

- мають конкретизовану мету;
- здійснюються на основі власних принципів, мають профільні засади формування та реалізації;
- спрямовані на здійснення соціальної функції держави;
- мають власний інструментарій (комплекс заходів, форми впливу, способи);
- втілюються в спеціальних програмах і соціальній практиці.

Висновки. Отже, на основі всього викладеного можна зробити висновок, що в загальному вигляді державна політика має характерні атрибути, під які варто трактувати як її невід'ємні властивості та суттєві ознаки, що включає перелічене нижче: а) державна політика є системною діяльністю, вона має бути впорядкованою та цілеорієнтованою; в окремих випадках вона може виражатися в бездіяльності, що також матиме зумовленість певними цілями; б) державна політика є прерогативою обмеженої кількості органів державної влади; в) державна політика детермінується стратегічними цілями та/або нагальними суспільними проблемами; г) державна політика має мету та спрямування. Виокремлені атрибути є універсальними, оскільки вони стосуються базового змісту державної політики та можуть використовуватись при характеристиці її будь-якого виду (підвиду), напрямку, зокрема й державної політики щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю.

Однак державна політика щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю акумулює в собі як універсальні атрибути державної політики, так і спеціальні атрибути соціальної та гуманітарної політики й водночас має окремі, власні атрибути, які доцільно вважати автентичними. Такі атрибути вказують, що державна політика щодо забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю: а) є векторною та системною субполітикою держави; б) є прерогативою спеціальних суб'єктів публічної влади; в) спрямована на конкретних осіб; г) втілюється в профільних програмних документах і соціальній практиці; г) має бути когерентною, тобто повністю узгоджуватися у часі й особливо – у просторі. Інакше кажучи, така субполітика держави повинна

однаково і синхронно реалізовуватись на всіх рівнях держави, що, своєю чергою, потребує налагодження спеціального механізму контролю та взаємодії між профільними суб'єктами всіх ланок.

Список використаних джерел:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови з дод. і допов. / уклад. і голов. ред. В. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Багатомовний юридичний словник-довідник / І. Голубовська, В. Шовковий, О. Лефтерова та ін. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. 543 с.
3. Державна політика : підручник. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України / ред. кол. : Ю. Ковбасюк (гол.), К. Ващенко (заст. гол.), Ю. Сурмін (заст. гол.) та ін. Київ : НАДУ, 2014. 448 с.
4. Словник іншомовних слів ; за ред. О. Мельничука. Київ : Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1974. 865 с.
5. Опацький Р. Ювенальна політика в Україні: адміністративно-правові засади формування та реалізації : монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. Б. Логвиненка. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 520 с.
6. Кошиков Д. Адміністративно-правові засади реалізації державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки держави : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2021. 485 с.
7. Беспалова О. Правові засади реалізації державної політики у правоохоронній сфері. *Право і Безпека*. 2012. № 3(45). С. 87–92.
8. Валецький О. Державна політика в Україні: методологія аналізу, стратегія, механізми впровадження : монографія. Київ : НІСД, 2001. 242 с.
9. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.
10. Дослідження державних політик: методологія, процедури та європейські практики : монографія / авт. кол. : Л. Гонюкова, В. Козаков, В. Ребкало та ін. ; за заг. ред. Л. Гонюкової, В. Козакова. Київ : НАДУ, 2018. 400 с.
11. Андріяш В. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2013_9_6
12. Коршунова Н. Поняття державної політики: теоретико-правове дослідження : дис. ... докт. філософії : 12.00.01 (081 «Право»). Київ 2017. 240 с.
13. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 1 липня 2010 р. № 2411-VI. База даних «Законодавство України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text>
14. Чанишева Г. Соціальна політика: поняття, цілі та правове забезпечення. *Підприємництво, господарство і право: загальноукраїнський науково-практичний господарсько-правовий журнал*. 2020. № 11/2020. С. 80–85.
15. Іванова О. Соціальна політика : теоретичні аспекти. Київ : Академія, 2003. 107 с.
16. Скуратівський В., Палій О. Основи соціальної політики : навчальний посібник. Київ : МАУП, 2002. 200 с.
17. Малімон В. Соціальна і гуманітарна політика : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. 352 с.